

Historiska berättelser om det globala politiska rummet

Globaliseringsteori eller historisk sociologi och civilisationsanalys

Martin Hall

INLEDNING: TID OCH RUM I ÄMNET INTERNATIONELLA RELATIONER

I det här kapitlet kommer jag att presentera två argument. För det första hävdar jag att det sätt på vilket globaliseringen förstås och studeras i ämnet Internationella Relationer är onyanserat och olyckligen dominerat av en enda ansats – globaliseringsteorin – som är så enväldig att den tycks framstå som självklar, och därför politiskt neutral. Inom den historiska sociologin och civilisationsanalysen finns emellertid en alternativ ansats, som vid en jämförelse tydligt visar på globaliseringsteorins politiska innehåll. Min tes är inte att den gängse analysen av globaliseringen är felaktig – det tar jag inte ställning till här – utan att den är vare sig självklar eller politiskt neutral. Mitt andra argument är att den enkla – men lättåtgärdade – anledningen till detta tillkortakommande är att Internationella Relationer har fångats in av en mycket specifik berättelse om det globala politiska rummets historia.

Ett lika enkelt som vanligt sätt att beskriva det globala politiska rummet är att hävda att det är uppdelat i ett stort antal territoriellt exklusiva och suveräna stater. Hur länge detta har varit den centrala egenskapen hos detta rum – och huruvida det *fortfarande* är det – är en fråga av andra ordningen. En fråga av första ordningen är om det på detta sätt differentierade rum är att betrakta som ett mekaniskt konstruerat system, eller som ett normbemängt samhälle?

Det globala rummet får karaktären av ett system, sägs det av forskare inom Internationella Relationer, när ett antal självständiga politiska formationer måste beakta varandras beteende, reaktioner, och strategier vid utformningen av sina egna strategier. De politiska formationerna bildar tillsammans ett gemensamt rum då de ständigt påverkar och påverkas av varandra. Avsaknaden av en högre auktoritet gör att man betecknar rummet som anarkiskt (närvaron av en högre auktoritet hade omvandlat det

till ett imperium). Ett internationellt samhälle sägs, å andra sidan, existera när medlemmarna i det internationella systemet dessutom känner sig bundna av gemensamma regler och omfattar vissa gemensamma normer (om vad man får och inte får göra, i krig till exempel). Analogin med det ”vanliga” samhället är klar – staterna är vuxna, rationella individer som har internaliserat en viss sociabilitet som oftast förhindrar de mest asociala impulserna att manifesteras i handling. Det anarkiska internationella systemet blir därmed liktydigt med Hobbes för-sociala (och därför för-politiska) naturtillstånd, medan det internationella samhället i stället är grundat på ett samhällskontrakt, om än utan någon Leviatan.

Väldigt många – för att inte säga de flesta – professionella analytiker av internationell politik förnekar att det finns, eller någonsin funnits, något internationellt samhälle. Man intresserar sig inte heller särskilt mycket för hur det globala rummet formerat sig över tid. *Realister* understryker naturtillståndet och förklarar det faktum, att inte alla stater beter sig som psykopater hela tiden, med strategiska överväganden snarare än sociabilitet. Då man tittar bakåt ser man bara, att väldigt många stater agerat för att säkra sin överlevnad, vilket bekräftar teorin. *Liberaler* förklarar staters samarbete och obestridda normer för överlevnad med rationell egoism snarare – återigen – än sociabilitet. Enär full rationalitet uppstod endast i och med den europeiska upplysningen är det ointressant att studera icke-modern politik. Istället blickar man framåt, mot en ständig förbättring. För dessa båda teorier gäller att man förstår världen bäst med hjälp av konsekvenslogik istället för med lämplighetslogik. Skillnaden är att realister ser konsekvenser som oberoende av tid, medan liberaler ser (för oss relevanta) konsekvenser som helt och fullständigt bestämda av moderniteten.

Marxister – som förespråkar en tredje bred teori om internationella relationer – ser vare sig system eller samhälle som något att fästa vikt vid i den globala kapitalismens och arbetsfördelningens tidevarv. Det globala rummet är i första hand ekonomiskt, och den historiska materialismen har klarlagt hur det kom att se ut som det gör. *Konstruktivister*, slutligen, ser i allra högsta grad de samhällsliga kvaliteterna i det globala politiska livet, men har ingen historia att förtälja om var vi befinner oss eller hur vi kom hit. Konstruktivister som Ruggie (1993), Reus-Smith (1999) eller Hall (1999), till exempel, är helt visst intresserade av historia, men har inte försökt att generera någon stor, allmängiltig berättelse. Samtliga fyra breda teorier har dessutom det gemensamt att den historia, om någon, som är intressant är geografiskt avgränsad till det vi idag kallar Europa,

eller kanske snarare Västeuropa. Ett femte större försök att ge en förment heltäckande bild av det globala politiska rummet är den *Engelska skolan*, en inriktning som skiljer sig från de fyra andra tanketraditionerna i tre huvudsakliga avseenden. För det första uppfattar man uttryckligen det globala politiska rummet som just ett samhälle; ett alternativt namn till ”den Engelska skolan” är, på engelska, ”the international society perspective.” För det andra är man synnerligen – och mycket uttryckligen – historiskt orienterad. Hedley Bull, en av skolans främsta företrädare, argumenterade på 1960-talet kraftfullt för sin humanistiska och historiska ansats mot den då i USA förhärskande scientismen. För det tredje ser man den globala, inte den europeiska, historien som kärnan i sitt ämne. Ett av skolans klassiska och mest centrala verk – redigerat av Hedley Bull och Adam Watson – har den träffande men också avslöjande titeln *The Expansion of International Society* (1984). Rubriken är träffande då den anger intresset för en process som är både rumslig och historisk på samma gång – expansionen av något från Europa till resten av världen, över tid. Detta ”något” är, dessutom, liktydigt med den samhälliga egenskapen hos det politiska rummet. Samtidigt som titeln är analytiskt skarp, är det emellertid tydligt vilken läsning av världshistorien den vilar på: den traditionella – och fortfarande dominerande – eurocentriska, monocentristiska, och diffusionistiska berättelsen om *Det europeiska miraklet*.

Denna berättelse, som för övrigt också realismen, liberalismen och marxismen är avhängiga av, har fallit i den klassiska endogenitetsfällan, i vilken man förklarar X med hänvisning till X: Det tidig-moderna Europa hade en viss rumslig karaktär – ofta fångad under rubriken ”det westfaliska systemet” – och när Europa kom att dominera världen omskapades denna till att efterlikna Europa. Detta kan möjligen vara en giltig beskrivning, men alls ingen förklaring. Åtminstone inte mer än att ökad interdependens kan anses vara en förklaring till globaliseringen.

Lyckligtvis finns det förutom berättelsen om Det europeiska miraklet ytterligare tre större berättelser om det globala politiska rummet och hur det uppstått. De har både brister och förtjänster, men alla tre utmanar mer eller mindre explicit berättelsen om Det europeiska miraklet. Ingen av dem har hittills haft något större inflytande på utformningen av den akademiska disciplinen Internationella Relationer, men förändringarnas vindar har börjat blåsa – två av berättelserna har börjat influera ämnet och gett upphov till delvis nya forskningsinriktningar. I det följande ska jag först redogöra för huvuddragen i de olika berättelserna om det politiska

rummets uppkomst, för att sedan mer i detalj diskutera ett antal av deras särdrag. Snarare än att recensera enskilda verk eller forskare vill jag identifiera de respektive kärnorna i litteraturen. Jag gör heller alls inga anspråk på vare sig fullständighet eller systematik, utan har låtit mig styras av syftet att ge ett antal ingångar till ett vitt och spretigt problemkomplex.

RUMSLIGA DIMENSIONER OCH BERÄTTELSE OM DET GLOBALA POLITISKA RUMMETS UPPKOMST

Det sätt man analyserar det politiska rummet på i det traditionella studiet av Internationella Relationer är alltså att man identifierar typen av territoriell differentiering och det kitt som trots differentiering gör det till *ett* rum, baserat på strategi eller normer. I det fält som vagt kan kallas globalhistoria eller världshistoria arbetar man mer eller mindre uttryckligen med andra spatiala dimensioner.¹ Den ena av dessa har att göra med på hur många platser fenomenet X uppstår, börjar från, eller koncentreras till. Enkelt uttryckt: är världen monocentrisk eller polycentrisk, alldeles oavsett vad ”centrisk” refererar till? En sådan diskussion finns inom flera discipliner. Kulturanropologer och idéhistoriker debatterar t.ex. ofta huruvida väl spridda kulturella företeelser eller idéer har ett gemensamt ursprung, eller om de har utvecklats parallellt och oberoende av varandra; inom fysiologisk antropologi blossar det stundom upp en debatt mellan de som tror på monogenesis – eller ”out of Africa” hypotesen – och de som tror på polygenesis. Global- eller världshistoriker diskuterar istället makt, ekonomisk dynamik och expansion. Med andra ord, ska sammanknytningen av det globala rummet ses som ett uttryck för att ett mäktigt eller dynamiskt centrum (t.ex. Europa) expanderade och träffade på andra, mindre mäktiga centra (monocentrism), eller bör man snarare förstå det som att ett antal mäktiga konstellationer (t.ex. mongolerna, den europeiska civilisationen och muslimska riken) alla expanderade och stötte ihop, som när man har kastat flera stenar i vattnet och ringarna korsar varandra (polycentrism)?

En annan central spatial dimension handlar om rörelse och riktning. Om mono- och polycentrism har att göra med antal, så frågar man här hur spridningsprocessen av det intressanta X ser ut? Återigen finns två huvudsakliga alternativ: diffusion och relation. Mycket förenklat kan man schematisera det så här. Sprids X från A till B på så sätt att B anammar X i dess ursprungliga form så talar vi om diffusion (t.ex. av siffran noll från Indien till Europa via araberna). Är det istället så att X uppstår när

y från A möter och blandas med z från B talar vi om effekter av en *relation* (t.ex. kombinationen av teknologier från öst och väst som ledde till utvecklandet av den hästdragna tunga och djupgående plogen). Inte minst kritiska vetenskapshistoriker som Bala (2006), Harding (1998) och Raj (2007) företräder en lång tradition av relationellt tänkande som går tillbaka åtminstone till Joseph Needhams studier av kinesisk vetenskap. Ekonomhistoriker och socialteoretiker eller historiska sociologer tenderar däremot att tänka mer diffusionistiskt (Jones 1988; Landes 1998; Mann 1986; Mann 1993).

Kombinerar man dessa båda dimensioner med olika typer av ”centralism” fångar man, menar jag, de centrala skiljelinjerna i den världshistoriska debatten om det politiska rummets uppkomst, och därmed en av de mest intressanta intellektuella diskussionerna inom modern samhällsteori. Det är dock tydligt att den uttjatade debatten mellan i bred mening weberianer, marxister och liberaler – vars företrädare är överens om det allra mest grundläggande – bara utgör *en* del av denna större diskussion. Weberianer, liksom marxister och liberaler, befinner sig t.ex. alla i det övre vänstra hörnet (och kanske i någon mån i det nedre vänstra hörnet) av nedanstående fyrfältstabell.

	DIFFUSION	RELATION
MONOCENTRISK	Det europeiska miraklet	Transformation av det europeiska jaget
POLYCENTRISKT	Stagnerade imperier/ ”Oriental despotism”	Det eurasiatiska mötet

Figur 1. Fyra rivaliserande berättelser om det globala politiska rummet.

Det är viktigt att notera att figur 1 består av idealtyper. Med några få undantag känner jag samtidigt inte till någon studie som inte lämnar någon liten öppning till åtminstone någon av de andra tre berättelserna. Det som avgör i vilken ruta man bör placera en specifik studie eller skolbildning är vad de understryker – inte vad studien tillåter på marginalen. Det är också värt att notera att den huvudsakliga intellektuella striden står mellan diffusionister och relationister, inte mellan monocentriker och polycentriker. Vidare är kategorin ”stagnerade imperier” i nedre vänstra hörnet på stark

tillbakamarsch, och används numer mest som understöd till berättelsen om Det europeiska miraklet.

Det europeiska miraklet

Grundbulten i narrativet om Det europeiska miraklet är att Europa genererade sig självt – dvs. det är oberört av några som helst influenser från andra civilisationer – för att sedan med överlägsna ekonomiska, kulturella, politiska och teknologiska medel exportera sitt socio-politiska ekonomiska system till resten av världen.² De främsta skildrarna av den här utvecklingen utgör en illuster skara: Adam Smith, Max Weber, Karl Marx, Perry Anderson (1974), Michael Mann (1986, 1993), John Hall (1986), David Landes (1998), Eric Jones (1988), Immanuel Wallerstein (1974), och Jarred Diamond (1997), för att nämna några få exempel.³ Givetvis finns det skillnader och spänningar mellan dessa författare – här finns både marxister, liberaler och weberianer/realister representerade hos såväl klassikerna som i den mer samtida litteratur. Skillnaderna är till och med så betydelsefulla att om man begränsar sin läsning till dessa de mest kända studierna skulle man kunna få för sig att de representerar hela den samlade världshistoriska debatten.

Vad är det då som förenar dessa olika varianter i uttolkningen av Det europeiska miraklet? Hur genererade Europa sig självt? Och hur såg diffusionen ut? Det finns många svar på de frågorna – och det är delvis det som skiljer de här författarna åt.⁴

Om vi börjar med frågan om hur Europa skapade sig självt menar jag att man utan allt för mycket förvanskning kan reducera komplexiteten och variationerna till begreppet ”pluralism.” I figur 2 försöker jag sammanfatta vad denna pluralism, eller variationen i religion, kultur och klimat och topografi spelar för kausal roll i berättelsen om Det europeiska miraklet. Ingen författare rör sig över hela fältet i figur 2, och ingen författare rör sig nämnvärt utanför det heller.⁵

<i>Explanans</i>	<i>Explanandum</i>		
	RELIGION	KULTUR	KLIMAT/TOPOGRAFI
POLITIK	1. Åtskillnad av religiös och politisk auktoritet	2. Politisk filosofi	3. Svårt etablera imperium
KULTUR	4. Inga religiösa hinder för förändring	5. Självkritik, reflektion	6. Kulturell pluralism
EKONOMI	7. Protestantismen	8. Rationalitet, handelsmän inte föraktade	9. Varierad resursportfölj, lagom demografi
TEKNOLOGI	10. Inga religiösa hinder för förändring	11. Rationalitet, kunskap självändamål	12. Konkurrens, krig, pluralism

Figur 2. Europa genererar sig självt i berättelsen om Det europeiska miraklet.

I den här sortens korta översikt kan syftet knappast vara att gå igenom de 12 argumenten i detalj, utan jag ska bara göra några nedslag.

Det religiösa argumentet för europeisk självgenerering har två huvudsakliga beståndsdelar, som verkar vid olika historiska tidpunkter. Den första är den fundamentala åtskillnaden mellan religiös och sekulär auktoritet – något som man inte påstår sig finna någon annanstans är i Europa. Man framhäver Bibelns egen gränsdragning mellan världslig och himmelsk makt, investiturkonfliktens maktkamp mellan påven och den tysk-Romerske kejsaren, och kungarna av Guds nåde som inte behövde någon religiös auktoritet bakom sig. De huvudsakliga konsekvenserna av denna åtskillnad var att den europeiska civilisationen aldrig leddes från ett enda maktcentrum; istället har konflikt och konkurrens mellan olika maktcentra karakteriserat den europeiska civilisationens historia. Enligt en sorts evolutionär logik ledde detta i sin tur till att kulturella och teknologiska förändringar som ansågs gynna den egen maktpositionen kunde genomföras utan att religionen fick lägga hinder i vägen. Framför allt Islam och Kina saknade denna dynamik. Den andra religiösa beståndsdelan är det Max Weber kallar den protestantiska etiken – och varianter därav – ett fenomen som i sig anses ha gynnat framför allt ekonomisk tillväxt. Här jämför man gärna med konfucianismen som istället anses ha förhindrat ekonomisk tillväxt.⁶

Av de antika grekerna ärvde Europa filosofin, och den grekiska filosofin innehöll till skillnad från annan filosofi i världen centrala inslag av specifikt politisk filosofi samt en allmänt självprövande och självreflekterande hållning. Förutom att i generell bemärkelse bidra till den europeiska dynamiken, gav arvet efter grekerna viktiga impulser både till 1200-talets universitetskultur och till renässansens grundbygge av upplysningens rationalitet. Den törst efter kunskap för kunskapens egen skull som ligger inbakad i rationaliteten var vidare en förutsättning för teknologisk utveckling samt geografisk nyfikenhet. Det specifikt politiska i filosofin gav stöd åt åtskillnaden mellan politik och religion, som ju också var en förutsättning för suveränitetens uppkomst. Den politiska pluralismen och senare suveräniteten förstärkte ytterligare den evolutionära konkurrensförmågan.

Den kanske viktigaste sortens argument i den här berättelsen utgår nog ändå från det europeiska klimatet och topografin.⁷ Europas komplexa och besvärliga topografi har alltid gjort det svårt att skapa och upprätthålla ett imperium i Europa. Inga enorma horder av ryttare eller stridsvagnar kunde snabbt dra fram och lägga under sig vidsträckta landområden. Det Romerska imperiet, t.ex., var mest framgångsrikt så länge det höll sig kring Medelhavet och i Mellanöstern. Den pluralism och anarki som existerade istället för en imperial ordning ledde till ständiga krig, som i sin tur drev på den teknologiska utvecklingen. Det varierade klimatet, vidare, skapade en bördig grund för omfattande handel på grund av den varierade resursportfölj, det tillät. Detta tycks vara den grundläggande orsaken till Europas politiska pluralism, som i sin tur förklarar konkurrens, dynamik, självgenerering och maktövertag gentemot resten av världen – som saknade allt detta. Så ser kedjan av orsaksfaktorer ut i berättelsen om Det europeiska miraklet.

Hur gick då diffusionen till? När nu Europa har skapat sig självt, utan hjälp utifrån, är det egentligen bara en fråga om när och hur resten av världen skulle omskapas till att efterlikna Europa. Olika diffusionister anger olika anledningar: viljan till/behov av kapital (guld/silver) för att finansiera handelsunderskott med Öst, konkurrens om avsättnings- och råvarumarknader för industrialiseringen, befolkningstryck, etc. Metoden var antingen ren imperialism och/eller kolonialism, eller så kallad frihandelsimperialism. Diffusionens mål och medel är egentligen teoretiskt (om än inte empiriskt) mindre intressanta än självgenerationen. Att någon form av diffusion verkligen ägde rum är dessutom mycket mindre kontroversiellt än påståendet att Europa skapade sig självt.

Berättelsen om Det europeiska miraklet kan inte betraktas annat än som fundamentalt eurocentriskt. Hur det globala politiska rummet än formerades så har det alltid bara funnits en historisk aktör – Europa. Det är som om Hegels *Geist* bara svävat över Europa, någonsin.

Stagnerade imperier/”Oriental despotism”

”Oriental despotism” är den engelska titeln på Karl Wittfogels berömda studie från 1957 av det marxistiska begreppet ”det asiatiska produktionssättet.” Marx och Wittfogels argument, som ekar av Adam Smiths analys i *Lectures on Jurisprudence*, går i huvudsak ut på att Orientens behov av att bygga mycket omfattande beväppningssystem – som i sin tur krävde en stor mängd tvångsarbetskraft – ledde till att en talrik och skicklig byråkrati utvecklades, och kom att motsvara Europas feodala adel.⁸ Denna byråkrati var skicklig inte bara på att administrera beväppningssystemen utan även på att förtrycka befolkningen. Under en sådan byråkrati kunde ingen politisk, ekonomisk, teknologisk eller kulturell dynamik frodas. De asiatiska imperierna irrade in sig i utvecklingsmässiga återvändsgränder, ur vilka de inte kunde ta sig utan européernas benägna hjälp.⁹

Den här berättelsen har inte stått väl emot tidens tand. Alltför stora mängder empiriska bevis talar emot den. Berättelsen om Det eurasiatiska mötet har utan tvekan vunnit kampen mot berättelsen om Stagnerade imperier. Men trots detta anklagas ofta forskare som driver tesen om Det europeiska miraklet för att mer eller mindre medvetet trots allt utgå från en tanke om stagnation utanför Europa. Och visst är det populärt att peka på att den muslimska världen stängde grindarna till *ijtihad*¹⁰ på 1300-talet, eller att Kina brände ner amiral Cheng Hos flotta på 1400-talet. Det är dock viktigt att notera att föreställningen om Det europeiska miraklet ibland tar stöd av idén om Stagnerade imperier, utan att för den skull bli intellektuellt beroende av den senare. Att berättelserna om Det eurasiatiska mötet och om Transformationen av det europeiska jaget har diskrediterat Stagnerade imperier fullständigt innebär i sig inte heller att de vunnit kampen mot Det europeiska miraklet.

För ordningens, och nyfikenhetens, skull ska det noteras att tanken på att asiater är särskilt lämpliga som undersåtar till despoter går tillbaka åtminstone till Aristoteles och Herodotos (Pagden 2008; kap. 1, Grafton 1992; 241).

Transformationen av det europeiska jaget

Den franske filosofen Rémi Brague (2002) anser att den europeiska civilisationen är excentrisk, och med det menar han att källan till den europeiska identiteten ligger utanför Europa, och att Europa är medvetet om detta. Men det är inte så att den europeiska identiteten är en direkt import från det så kallade "icke-Europa", utan snarare är den en ständigt återskapad produkt av den europeiska negationen av det icke-europeiska och det för-europeiska. Europa vilar på en rad historiska och geografiska dikotomier.

För att göra spännvidden i berättelsen om Det europeiska miraklet någon som helst rättvisa behöver man nämna en lång rad namn. Vad det gäller berättelsen om förvandlingen av det europeiska jaget räcker det egentligen med att nämna två: Edward Said (1978) och Tzvetan Todorov (1984).¹¹ Suids och Todorovs projekt eller analyser är besläktade, men leder till diametralt olika slutsatser. Suids grundläggande argument är att det är omöjligt att förstå ett samhälle eller en kultur från utsidan. Det europeiska studiet av "den andre" – orientalismen – har därför aldrig kunnat vara något annat än ett sätt att skapa sig själv genom bipolariserande negationer. Jag skapar mig själv genom att beskriva den andre såsom jag inte anser mig vara. Europa genereras i mötet mellan (det europeiska) jaget och "den andre." Den andre är dock bara en konstruktion och influerar egentligen inte min skapelse: en monocentrisk relation. Todorovs slutsats är istället att det inte går att förstå ett samhälle eller kultur från insidan. Det går inte att begripa sig på sig själv. Upptäckten av jaget sker först i mötet med någon annan. Europa, eller kanske snarare den europeiska självmedvetenheten, mer precist, genereras i mötet med de amerikanska indianerna som, återigen, inte precist har något aktörskap i just den skapelseprocessen.

Said och Todorov har haft ett enormt inflytande i kulturteori och i studiet av antropologins och det europeiska självmedvetandets historia. Båda har genererat en enorm andrahandslitteratur, och Suids bok kan kanske anses vara den viktigaste grundstenen i hela postkolonialismen. Ingen har direkt kunnat vederlägga deras berättelse; den intensiva kritiken av Said går huvudsakligen ut på att han överdrev våldsamt (t.ex. Warraq 2007). Todorov har inte fått utstå samma kraftiga kritik, och bland de som använt sig av och utvecklat hans studie bör främst Anthony Pagden nämnas (t. ex. 1986 och 1993; se också McGrane 1989 och Wolff & Cipolloni 2007).

Även om vi inte kan förstå oss själva eller någon annan så skapar vi alltså oss själva i *försöket* att förstå; i mötet med den vi vill föröka förstå eller med den som får oss att reflektera över oss själva.¹² Denne "den andre"

är ingen aktör i den kognitiva processen, och det är därför jag kallar den här berättelsen monocentriskt relationell, även om detta begrepp tycks vara en motsägelse.

Vid framför allt tre tillfällen har Europa mött ”den andre” i stor skala: mongolerna på 1200-talet, de amerikanska indianerna på 1500-talet (1492), samt egentligen alla under upplysningen.¹³ Reaktionerna skilde sig mycket åt vid de här tre tillfällena.

Ingen har lyckats beskriva den europeiska omvärldsförståelsen under högmedeltiden så underhållande och mustigt som Umberto Eco (2000). Bortom muslimerna ansågs – förutom huvudfotingar och andra monstruösa varelser – en stor kristen kung bo. När européerna först började höra talas om mongolerna, trodde man att dessa var denna kungs krigare, som hade kommit för att hjälpa till i kampen mot islam. Med räderna in i Europa 1237 och därefter krossades den illusionen. Att forskarvärlden ännu inte nämnvärt frågat sig varför större kognitiva effekter av detta möte uteblev är ett historiografiskt mysterium (se dock Abulafia 2008, Bentley 1993 och Muldoon 1998). Europas kosmologi förändrades, hur som helst, inte genomgripande. Pax Mongolica hade emellertid oöverskattbara konsekvenser i den fjärde berättelsen.

Många menar att en kosmologisk revolution istället påbörjades med den så kallade europeiska upptäckten av Amerika. Här stötte man på människor som (förmodligen) inte omnämns i Bibeln¹⁴ och en främmande flora och fauna, och så småningom insåg man också att man hade stött på en helt ny landmassa. Förutom Todorov (1984) har bland många andra (Pagden 1986; Grafton 1992; Abulafi 2008) skrivit om vad som hände med det europeiska jaget efter detta möte. Här vill jag uppmärksamma ett lågmält men viktigt meningsutbyte. Titeln på Anthony Graftons bidrag till denna diskussion ger en god indikation på vad den handlar om: *New worlds, ancient texts: the power of tradition and the shock of discovery*. Debatten har två positioner. Den första – som Grafton ansluter sig till – är att 1492 inte innebar att all tidigare kunskap omtolkades. Bibeln och dess medeltida uttolkare, antikens filosofer och geografer och andra traditionella textproducenter utgjorde fortfarande tolkningsramen med vilken man försökte förstå det nya. Man insåg att Ptolemaio hade fel, men inte riktigt hur fel. Mot denna syn argumenterar t.ex. Todorov och Pagden, som i och för sig har fokuserat på självuppfattning och identitet snarare än kunskap mer generellt. De menar att om renässansen upptäckte perspektivet inom bildkonsten,¹⁵ så upptäckte 1500-talsmänniskan perspektivet inom kultursfären.¹⁶ Inte minst

Montaignes essä *Om kannibaler* (Montaigne 2003) framhålls ofta som ett bevis på detta. Montaigne undrar om det verkligen är vidrigare att äta upp sina döda fiender (som amerindianerna gjorde) än att tortera dem till döds (som européerna gjorde). För statsvetenskapen specifikt anför man också ofta att rötterna till den internationella rätten står att finna i framförallt Vitorias (Vitoria 1991) diskussioner om amerindianernans ontologiska och rättsliga status (Anghie 2005; Williams 1990). De för västvärldens politiska idéhistoria så viktiga idéerna om naturtillståndet och *terra nullius* anses också ha sitt ursprung i Hobbes och Lockes läsning av reseskildringar från Amerika (Inayatullah & Blaney 2004; Jahn 2000; Tuck 1999).

De som ändå förhåller sig tveksamma till *hur* radikalt tänkandet förändrades under 1500-talet framhåller gärna istället upplysningstidens ”återupptäckt” av de stora upptäckterna. Här svämman litteraturen över alla bräddar och jag vill därför endast framhålla Bruce Mazlishs *Civilization and its contents* som en särskilt god introduktion (Mazlish 2004). Mot Montaigne kan man här ställa Montesquieus *Persiska brev* (Montesquieu 1973) och Jonathan Swifts *Gulliver's travels* (2005) som mer hårdtagna och mer sarkastiska exempel på samma genre. Peter Burke sammanfattar på sitt sedvanligt eleganta sätt argumentet i sin retoriska fråga *Did Europe exist before 1700?* (1980). Kort sagt, det är egentligen först med upplysningen som Europa får perspektiv på sig självt, och därmed blir till. Fram till dess var det, som skulle bli Europa, fortfarande kristenheten och de centrala identitetsbärarna de antika och medeltida filosofiska och teologiska texterna.

Med upplysningens upptäckt av den djupa – dvs. den naturvetenskapliga snarare än bibliska – tiden och dess allmänna förkastande av auktoritetstro lades grunden för en ny identitet – den europeiska (Toulmin & Goodfield 1982; Toulmin 1992). Stegen i denna process är flera och komplicerade, men det hela började med att man insåg att jorden helt enkelt måste vara äldre än vad Bibeln angav (4–6 årtusenden). Då kunde man också tänka sig att människans historia är äldre än man tidigare trott. Och om det är på det sättet kunde man vidare tänka sig att alla mänskliga samhällen eller grupper genomgår en viss utveckling. Den så kallade skotska upplysningen med bland andra David Hume, Adam Ferguson och Adam Smith gick här i främsta ledet och utvecklade en teori – som senare övertogs och modifierades av Marx, och än senare av den liberala moderniseringsteorin – om mänsklighetens utveckling i stadier. Alla mänskliga kollektiv, ansåg man, har genomgått – eller *kommer att genomgå* – samma fyra stadier: jägar-, jordbruks-, industri- samt det kommersiella stadiet.¹⁷

För åtminstone Smith låg det ingen värdering i detta: framförallt demografiska krafter tvingade fram denna utveckling, och att endast européerna ännu hade nått fram till det kommersiella stadiet var en ren slump. De folk man träffade på runt om i världen befann sig på tidigare utvecklingsstadier inte på grund av biologiska eller intellektuella orsaker, utan demografiska. Medan man kanske befann sig i samma tid, befann man sig inte i samma *historiska tid*. Med den här nya förståelsen av sig själv som mer utvecklade kom man att fråga sig vad det då var som var mer utvecklat, och franska filosofer utvecklade begreppet civilisation, medan deras tyska motsvarigheter snart svarade med ”kultur.”

De tänkare som kom efter den skotska upplysningen hittade på begreppet ”progression” (Koselleck 2002) och den sk. stadiala teorin blev plötsligt normativ: desto högre upp på skalan, desto bättre. Smiths demografiska determinism avskaffades också, och många liberaler menade med J. S. Mill och R. Kipling att det var ”den vite mannens börda” att hjälpa vildarna och barbarerna ur sin låga ställning med hjälp av imperialism (Hall & Hobson 2010).¹⁸ Hursomhelst, det är i och med denna intellektuella utveckling som en ny identitetsbärande vokabulär utvecklades: barbar, civilisation, kultur, progression, Europa, västvärlden. Sin kulmen når utvecklingen under andra hälften av 1800-talet när det hela kodifieras i internationell rätt, med begreppet civilisationsstandard i centrum (Anghie 2005; Koskeniemi 2001; Bowden 2009).

Så berättelsen om transformationen av det europeiska jaget tar sig olika uttryck. Columbus står mot Cook som Montaigne står mot Montesquieu och Swift. När Europa skapade och upptäckte sig självt är alltså omtvistat. Att Europa skapade och upptäckte sig självt i *mötet* med vildarna och barbarerna råder det enighet om.

Det eurasiatiska mötet

De senaste två eller tre decennierna har berättelsen om Det europeiska miraklet fått utstå allt mer kritik, och ett nytt narrativ har börjat ta form. Varje försök att ange någon specifik studie som startskott kommer att möta kritik, men det kan inte råda någon tvekan om att Janet Abu-Lughods bok *Before European Hegemony* (1989) är ett centralt, tidigt verk i genren. I Abu-Lughods efterföljd har en omfattande litteratur utvecklats (Blaut 1993, 2000; Goody 2006, 2009; Hobson 2004; Frank 1998; Hodgson 1993). Till detta mindre urval av viktiga titlar kommer de kunskapshistoriska studierna jag nämnde ovan.

Utan att alls kunna sammanfatta denna rika och mångfacetterade litteratur vill jag framhålla tre teman som förenar den. För det första betonas i den här berättelsen att Eurasien faktiskt är *en* kontinent, och att Västeuropa är en ganska liten och perifer del av denna (Lewis & Wigen 1997). Detta är naturligtvis en banal iakttagelse om den begränsas till naturgeografiska och demografiska aspekter. Men i den här berättelsen insisterar man på att Västeuropa ända sedan bronsåldern var en liten och perifer del även vad det gäller kulturell och politisk-ekonomisk geografi. Hela Eurasien har i årtusenden varit *ett* kulturellt och politisk-ekonomiskt nätverk. Genom detta nätverk har framförallt kulturella resurser (kunskap, institutioner, praktiker) spritt sig, sammanblandats, hybridiserats, och i vissa fall förkastats. I något mindre grad har ekonomiska resurser rört sig genom nätverket. Den handel som har förekommit har inte alltid varit till alla parter lika fördel. Nästan alltid har det funnits centrala städer där överskott har ackumulerats; sällan har dessa städer legat i Västeuropa, och aldrig före 1800-talet.

Snabbast och mest obehindrat har nätverket fungerat när något politiskt centrum har expanderat och militärt kontrollerat centrala delar av den eurasiatiska landmassan – dvs. bildat imperier. Några exempel på detta är det antika Egypten, Alexander den store, islam, mongolerna, Timur Lenk, och senast det brittiska imperiet. Några få gånger har det perifera Västeuropa lyckats ”koppla upp” sig mot nätverket, med betydelsefulla utvecklingsmässiga framskjutningar som följd (renässansen hade inte varit möjlig utan Islam, mongolerna möjliggjorde handel över hela Eurasien, spanjorer och portugiser lyckades koppla in sig på handelsnätverken i Indiska oceanen på 1500-talet, osv.). Från en eurocentrisk utgångspunkt ser världshistorien eurocentrisk ut eftersom Västeuropa ganska sällan varit särskilt intressant för de andra makterna, och därför ofta varit fränkopplat från nätverket. Blicken – vare sig islams eller mongolernas – har varit vänd österut, inte västerut.

För det andra, menar man i berättelsen om Det eurasiatiska mötet, är det helt enkelt inte sant att Västeuropa har varit mer ekonomiskt utvecklat än resten av Eurasien – och framförallt inte Kina – särskilt länge. Det silver som slavarbetare utvann ur gruvor i Amerika användes till europeisk lyxkonsumtion av östasiatiska varor – en konsumtion som inte hade kunnat finansieras på annat sätt. Naturligtvis var detta en bubbeekonomi, och handelsunderskottet kostade Europa mycket. Ett gigantiskt handelsunderskott rådde till exempel mellan det kvasiindustrialiserade Storbritannien

och det så kallat stagnerade Kina fram till 1820-talet. Det enda sätt på vilket britterna kunde vända detta underskott var att likt latinamerikanska karteller producera knark (i Indien) som transporterades till ekonomins centrum (Kina – dagens USA). När Kina svarade med sin tids ”war on drugs” slog britterna/kartellerna tillbaka med våld (Opiumkriget 1839–1842). USA har, ännu inte, förlorat sitt ”war on drugs,” men det gjorde Kina. Här gick också startskottet för den territoriella imperialismen som nådde sin höjdpunkt under 1880-talet.

Frågorna om Eurasiens enhet och relativa ekonomiska utveckling är i mångt och mycket empiriska. Vilken betydelse hade egentligen siffran noll, principen om den dubbla bokföringen och de existerande och resursrika handelsnätverken för Europas utveckling? Debatten mellan förespråkarna för Det europeiska miraklet och Det eurasiatiska mötet lär fortgå ett tag till. Det tredje temat som förenar berättarna av den sistnämnda är av mer teoretisk natur. Visst erkänner fler och fler av mirakelberättarna att en lång rad kulturella och ekonomiska resurser – utan vilka Det europeiska miraklet hade varit omöjligt – vandrade från öst till väst. Den viktiga poängen är emellertid för eurocentrikern att européerna gjorde något *av* dessa resurser. Måhända uppfann indierna nollan, men det krävdes ett Europa (se fig. 2) för att vetenskap skulle följa.

Vad man gör med en sådan analys är att man underkänner – i det här fallet indierna – ”de andra” som historiska aktörer. Återigen, de andra, icke-europeerna, fastnade tidigt i en utvecklingsmässig återvändsgränd och kunde inte profitera på de kulturella och ekonomiska resurser som trots allt utvecklades. Endast dynamiken i Europa förmådde dra nytta av dem. Vad man försöker göra i berättelsen om Det eurasiatiska mötet är alltså att återupprätta den andres aktörskap. ”Den andre” är för Hobson, Blaut, Goody och andra inte bara något som historien (läs européerna) gör något med, utan agerar själv, också historiskt. Med andra ord men fortfarande på hegelianska: mötesberättarna ser som Hegel själv en *geist* obunden av geografi. För mirakelberättarna är *geist* istället lika bunden som Prometheus, fast förankrad i Europa. Att Europa och västvärlden från och med 1850-talet otvetydigt dominerat världen i alla hänseenden är naturligtvis något som måste förklaras. Men i berättelsen om Det eurasiatiska mötet ligger inte förklaringen i Europas monopol på aktörskap eller goda egenskaper av olika slag. Där betraktas inte världshistorien som en romantisk framgångssaga om den bästa av alla världar, utan snarare som en beskrivning av en ”failed state”, där banditgång gjort vad de velat.

Vad vill jag då ha sagt med denna stilerade genomgång av varianter av världshistoria? Mitt enkla argument är att ämnet Internationella Relationer i det närmaste uteslutande har förlitat sig på berättelsen om Det europeiska miraklet för att förklara och förstå de internationella relationernas historia, och vårt samtida tillstånd. Konsekvenserna av detta tunnelseende är många, men jag ska lite kortfattat föröka visa att man bland dessa särskilt kan märka en oförmåga till ett rikare begreppsliggörande av globaliseringen.

Globaliseringslitteraturen lider av ett stort och ett något mindre problem. Båda dessa hänför sig till det förhållande att globaliseringslitteraturen nästan uteslutande kan betraktas som en berättelse om "Det europeiska miraklet: del 2." Det mindre problemet är att den vanligaste förklaringen till globaliseringen inte alls är en förklaring, utan en beskrivning. Man har fastnat i endogenitetsfällan och *förklarar* globalisering med det som globalisering *innebär* (Sassen 2006: 4; Rosenberg 2000: 2). Denna intellektuella akrobatik anser man sig vara berättigad att utföra, då globaliseringen egentligen bara är en fortsättning av miraklets diffusion men med andra – nu etiskt hållbara – medel. Globaliseringen är, med andra ord, en självförstärkande process som sattes igång redan 1492, eller med upplysningen, eller med kolonialismen. Den behöver inga andra förklaringar än just diffusionen. Europa gjorde om världen till sin spegelbild, och har sedan man städat upp bland metoderna fortsatt att bygga formella och informella institutioner som underlättar samarbete och utbyte, främjar ekonomisk utveckling, samt skapar förutsättningar för fred. Så har det sett ut i Europa eller västvärlden, och världen är inget annat än en större version av Europa eller västvärlden. Någon kausal kraft hos aktörer, processer, eller strukturer utanför denna globalisering-qua-diffusion behöver man inte ta hänsyn till. Så blir globaliseringen både politiskt neutral och något naturligt. Men betraktat utifrån berättelserna om transformationen av det europeiska jaget eller Det euroasiatiska mötet ter sig både neutraliteten och naturligheten märkliga.

Det större problemet är att det råder en närmast hegemonisk dominans av ett enda paradigm i studiet av globaliseringen. David Inglis (2010) gör förtjänstfullt en distinktion mellan globaliseringsteori och civilisationsanalys, och menar att dessa båda paradigm har mycket att lära av varandra. Problemet är att civilisationsanalysen är snart sagt helt frånvarande

från de statsvetenskapliga, sociologiska och ekonomiska litteraturerna; den har gett avtryck i princip endast inom den historiska sociologin. Globaliseringsteori torde vara tillräckligt bekant för att här bara nämnas; Jan Art Scholte (2005) torde vara den främste exponenten.¹⁹ Kärnan i argumentet är att rummet har vunnit över tiden. Jorden – som politiskt, socialt, ekonomiskt rum – krymper, och i en allt mer sammankopplad värld suddas skillnader ut och olika typer av utbyten tar allt mindre hänsyn till fysiska gränser eller avstånd. Detta öppnar upp för nya, transnationella rum där processer utan band till någon särskild lokalitet verkar. Vidare leder allt detta till en tilltagande homogenisering av politiska, sociala och ekonomiska formationer – en homogenisering som mynnar ut i en globaliserad modernisering.²⁰ Huruvida modernisering också är västernternisering är en sekundär fråga. Det centrala är att världen blir mer ens i sin institutionella och epistemologiska form, och den formen är en direkt arvtagare eller förlängning av den västeuropeiska upplysningen.

Mot detta paradigm kan man ställa civilisationsanalysen.²¹ Civilisationsanalysen är gissningsvis mindre känd inom kretsar utanför den historiska sociologin, även om de flesta nog ändå har hört talas om sådana som Norbert Elias (2000) och Shmuel Eisenstadt (2002, 2003) (se också Arnason 2001, 2003, 2006; Ben Rafael, Sternberg et al. 2005; Senghaas 2002). Kärnan i civilisationsanalysen är att rummet inte alls vunnit över tiden, att vi därför lever i ett globalt tillstånd av multipla moderniteter, och att globalisering bland mycket annat inte heller är homogenisering. Att rummet inte har besegrat tiden betyder att historiskt formade institutioner och epistemologier ligger kvar och är av central betydelse för hur lokalt förankrade moderniteter utvecklas. Vi talar här alltså om en mesonivå mellan nationalstaten och världen; en nivå av civilisationer i vilka olika reaktioner till det globala mötet leder till olika och därför multipla moderniteter. Av detta följer att homogenisering inte är något självklart utan tvärtom något som måste förklaras i de fall vi kan observera fenomenet. Heterogenisering kan väl tänkas vara en lika möjlig följd av multipla moderniteter som homogenisering? Och skulle vi teoretiskt öppna upp för, och tillåta, heterogenisering framstår plötsligt 11 september, de asiatiska tigrarna, och Västeuropas förvirring inför multikulturalismen inte längre som anomalier utan som något som kan förklaras inom ramen för vår teori.²² Något som globaliseringsteorin näppeligen klarar av.

Det måste tillstås att valet – om det nu måste vara ett val – mellan globaliseringsteori och civilisationsanalys är misstänkt likt valet mellan

Fukuyama (1992) och Huntington (1996). Samtidigt måste det tillstås att valet mellan Fukuyama och Huntington inte är svårt; den förre står för en avsevärt mycket större intellektuell hederlighet och en mer inspirerande moralisk hållning än den senare. Det är alltså viktigt här att inte förledas till att leka ”guilt by association.” Fukuyama måste räknas till en av de främste globaliseringsteoretikerna, medan Huntington tillhörde den sämre sortens civilisationsanalytiker. En av Huntingtons mest träffande kritiker – Dieter Senghaas (2002), själv civilisationsanalytiker – argumenterar t.ex. kraftfullt och övertygande för att det är konflikter *inom* civilisationer – över hur moderniteten ska utformas – som är världshistoriens just nu drivande motor; inte konflikter mellan civilisationer.

På många sätt och vis har vi alltså åter motpolerna Det europeiska miraklet och Det eurasiatiska mötet ståendes mot varandra. Globaliseringsteorin förnekar annat aktörskap än det europeiska/västerländska, och globaliseringen är diffusion med andra medel. Civilisationsanalysen kräver – för att överhuvudtaget alls kunna formuleras – istället berättelsen om Det eurasiatiska mötet som historisk fond. Vi ser alltså att samhällsanalysen är långt ifrån oberoende av historieanalysen; den förra är tvärtom en direkt utlöpare av den senare. Och när IR-forskare förleds av berättelsen om Det europeiska miraklet kommer de att teoretiskt utesluta andra alternativ än globaliseringsteorin.

Noter

- 1 Vagt då nomenklaturen är rörig. Se bidragen i Mazlish & Buultjens (1993) för en bra diskussion.
- 2 Det europeiska miraklet är den av mig översatta titeln på en bok av Eric Jones. Första utgåvan kom 1981; jag har använt mig av andra utgåvan från 1987.
- 3 Jag utelämnar medvetet viktiga författare som i och för sig hävdar att Europa skapade sig självt, men som varken har något diffusionsargument, eller någon världshistorisk ambition: t.ex. Tilly (1992) och Spruyt (1994).
- 4 James Blaut har sammanställt en lista med 30 orsaker till att européer är mer framstående än andra (2000: 200–202).
- 5 Jag har inte utelämnat förklaringsfaktorn ”ras” för att den saknar betydelse, utan för att den i stort sett faller bort ur den seriösa forskningen efter 1940-talet, eller så. I mer grumligt tänkande finns den naturligtvis kvar.

- 6 Att konfucianismen idag av många anses vara en viktig beståndsdel i 1980-talets östasiatiska ekonomiska mirakel är en intressant omsvängning.
- 7 Klimatet var en viktig faktor även för 1800-talets rasistiska tänkande, men inte på samma sätt som för den icke-rasistiska versionen av Det europeiska miraklet som återges här.
- 8 Smith, som annars inte kände annat än förakt för adeln, menade i *Lectures on Jurisprudence* att denna alltid hade varit den yttersta garanten för frihet i Europa.
- 9 En institutionalist skulle kanske säga att de asiatiska imperierna fastnade i tillstånd av "low-level equilibria."
- 10 *Ijtihad* ≈ oberoende eller kritiskt tänkande.
- 11 Detta är naturligtvis en vild underdrift men min poäng är att det var dessa båda verk som förde den här berättelsen utanför en ganska snäv krets av kulturhistoriker och mentalitetshistoriker.
- 12 Här finns också en intressant diskussion om vad som *motiverar* detta försök: legitimitet för imperialism, genuin nyfikenhet, eller något annat? Jag kan inte diskutera den frågan här, dock.
- 13 Europa har egentligen aldrig mött islam utan de två har snarare vuxit upp ihop; båda civilisationerna är hellenistiska avläggare. Naturligtvis har islam ändå fyllt en central funktion som "den andre" för Europa – och tvärtom. Men inte på samma radikala sätt som först amerindianen, och senare den generiske vilden eller barbaren.
- 14 Fast vissa menade att amerindianerna var den förlorade israeliska stammen.
- 15 Huruvida man här bör tala om upptäckt eller uppfinning är en intressant fråga som jag inte kan gå in på.
- 16 Ordet "kultur" fanns ännu inte i den mening som jag här avser, men *begreppet* måste anses ha varit i bruk.
- 17 Senare kom man allt oftare att, mer eller mindre rasistiskt, tala om vildar, barbarer och civilisation. Jag skriver mer om detta i Hall & Hobson (2010).
- 18 Något som tidigare liberaler som Smith och Kant alltså inte kunde finna någon som helst legitimitet för.
- 19 Det bör t.ex. noteras att Scholte *inte* gör sig skyldig till endogenitetsfelslutet.
- 20 Det är ingen tillfällighet att homogenisering är ett implicit men mycket starkt antagande i all realistisk, liberal och med viss variation marxistisk IR-teori. Se särskilt Spruyt (1994) och Tilly (1992) för detta.
- 21 Nota bene: jag försöker här inte per se visa på civilisationsanalysens överlägsenhet över globaliseringsteorin. Jag vill i detta sammanhang endast argumentera för en större intellektuell öppenhet.

- 22 De här tre exemplen är tänkta att stå för de centrala IR-frågorna om säkerhet, politisk ekonomi respektive normativitet.

Referenser

- ABU-LUGHOD, J., 1989. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.
- ABULAFIA, D., 2008. *The discovery of mankind: Atlantic encounters in the age of Columbus*. New Haven [Conn.]: Yale University Press.
- ANDERSON, P., 1974. *Passages From Antiquity to Feudalism*. London: Verso.
- ANGHIE, A., 2005. *Imperialism, sovereignty, and the making of international law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ARNASON J.P., 2001. "Civilizational Patterns and Civilizing Processes", *International Sociology* 16 (3), s 387–405.
- ARNASON J. P., 2006. "Understanding Intercivilizational Encounters." *Thesis Eleven* 86 (1), s 39–53.
- ARNASON, J. P., 2003. *Civilizations in dispute: historical questions and theoretical traditions*. Leiden: Boston, Brill.
- BALA, A., 2006. *The dialogue of civilizations in the birth of modern science*. New York: Palgrave Macmillan.
- BEN RAFAEL, E., STERNBERG, Y., et al., 2005. *Comparing modernities: pluralism versus homogeneity: Essays in homage to Shmuel N. Eisenstadt*. Leiden: Brill.
- BENTLEY, J. H., 1993. *Old World encounters: cross-cultural contacts and exchanges in pre-modern times*. Oxford: Oxford University Press.
- BLAUT, J. M., 1993. *The colonizer's model of the world: geographical diffusio- nism and Eurocentric history*. New York: Guilford Press.
- BLAUT, J. M., 2000. *Eight Eurocentric historians*. New York: Guilford Press.
- BOWDEN, B., 2009. *The empire of civilization: the evolution of an imperial idea*. Chicago: University of Chicago Press.
- BRAGUE, R., 2002. *Eccentric culture: a theory of Western civilization*. South Bend, Indiana: St. Augustine's Press.
- BULL, H. & WATSON, A., (red), 1984. *The Expansion of International Society*. Oxford: Clarendon Press.
- BURKE, P., 1980. "Did Europe exist before 1700?", *History of European Ideas* 1 (1), s 21–29.

- DIAMOND, J. M., 1997. *Guns, germs, and steel: the fates of human societies*. New York: W.W. Norton & Co.
- ECO, U., 2000. *Baudolino*. Milano: Bompiani.
- EISENSTADT, S. N., 2002. *Multiple modernities*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- EISENSTADT, S. N., 2003. *Comparative civilizations and multiple modernities*. Leiden: Boston, Brill.
- ELIAS, N., 2000. *The civilizing process: sociogenetic and psychogenetic investigations*. Oxford: Blackwell Publishers.
- FRANK, A. G., 1998. *ReOrient: global economy in the Asian Age*. Berkeley: University of California Press.
- FUKUYAMA, F., 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Avon Press.
- GOODY, J., 2006. *The theft of history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOODY, J., 2009. *The Eurasian miracle*. Cambridge: Polity.
- GRAFTON, A., 1992. *New worlds, ancient texts: the power of tradition and the shock of discovery*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- HALL, J. A., 1986. *Powers and Liberties: The Causes and Consequences of the Rise of the West*. London: Penguin.
- HALL, M. & HOBSON, J. M., 2010. "Liberal International theory: Eurocentric but not always Imperialist?", *International Theory* 2 (2), s 210–245.
- HALL, R. B., 1999. *National collective identity: social constructs and international systems*. New York: Columbia University Press.
- HARDING, S. G., 1998. *Is science multicultural?: Postcolonialisms, feminisms, and epistemologies*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- HOBSON, J. M., 2004. *The Eastern origins of Western civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HODGSON, M. G. S., 1993. *Rethinking world history: essays on Europe, Islam, and world history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUNTINGTON, S. P., 1996. *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Simon & Schuster.
- INAYATULLAH, N. & BLANEY, D. L., 2004. *International relations and the problem of difference*. New York and London: Routledge.

- INGLIS, D., 2010. "Civilizations or Globalization(s)?: Intellectual Rapprochements and Historical World-Visions." *European Journal of Social Theory* 13 (1), S 135-152.
- JAHN, B., 2000. *The cultural construction of international relations: the invention of the state of nature*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- JONES, E. L., 1987. *The European Miracle: Environments, economies and geopolitics in the history of Europe and Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JONES, E. L., 1988. *Growth Recurring: Economic Change in World History*. Oxford: Clarendon Press.
- KOSELLECK, R., 2002. *The practice of conceptual history: timing history, spacing concepts*. Stanford: Stanford University Press.
- KOSKENNIEMI, M., 2001. *The gentle civilizer of nations: the rise and fall of international law, 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LANDES, D. S., 1998. *The wealth and poverty of nations: why some are so rich and some so poor*. New York: W.W. Norton.
- LEWIS, M. W. & WIGEN, K., 1997. *The myth of continents: a critique of metageography*. Berkeley: University of California Press.
- MANN, M., 1986. *The Sources of Social Power I: a history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MANN, M., 1993. *The Sources of Social Power II: The Rise of Classes and Nation-States, 1760-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MAZLISH, B., 2004. *Civilization and its contents*. Stanford: Stanford University Press.
- MAZLISH, B. & BUULTJENS R., (red), 1993. *Conceptualizing Global History*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- MCGRANE, B., 1989. *Beyond anthropology: society and the other*. New York: Columbia University Press.
- MONTAIGNE, M. D., 2003. *The complete essays*. London: Penguin.
- MONTESQUIEU, C. D. S. B. D., 1973. *Persian letters*. Harmondsworth: Penguin.
- MULDOON, J., 1998. *Canon law, the expansion of Europe, and world order*. Aldershot: Ashgate.
- PAGDEN, A., 1986. *The fall of natural man: the American Indian and the origins of comparative ethnology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- PAGDEN, A., 2008. *Worlds at war: the 2,500-year struggle between East and West*. Oxford: Oxford University Press.
- PAGDEN, A. R., 1993. *European encounters with the New World: from Renaissance to Romanticism*. New Haven: Yale University Press.
- RAJ, K., 2007. *Relocating modern science: circulation and the construction of knowledge in South Asia and Europe, 1650–1900*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- REUS-SMIT, C., 1999. *The moral purpose of the state: culture, social identity, and institutional rationality in international relations*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- ROSENBERG, J., 2000. *The follies of globalisation theory: polemical essays*. London: Verso.
- RUGGIE, J. G., 1993. "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations." *International Organization* 47 (1), s 139–174.
- SAID, E. W., 1979. *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- SASSEN, S., 2006. *Territory, authority, rights: from medieval to global assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
- SCHMIDT, B. C., 1998. *The political discourse of anarchy: a disciplinary history of international relations*. Albany: State University of New York Press.
- SCHOLTE, J. A., 2005. *Globalization: a critical introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- SENGHAAS, D., 2002. *The clash within civilizations: coming to terms with cultural conflicts*. London: Routledge.
- SMITH, A., R. L., 1978. *Lectures on jurisprudence*. Oxford: Oxford University Press.
- SPRUYT, H., 1994. *The Sovereign State and Its Competitors*. Princeton: Princeton University Press.
- SWIFT, J., 2005. *Gulliver's travels*. Oxford: Oxford University Press.
- TILLY, C., 1992. *Coercion, Capital and European States, AD 990–1990*. Oxford: Blackwell.
- TODOROV, T., 1999. *The conquest of America: the question of the other*. Norman: University of Oklahoma Press. Franskt original 1982.
- TOULMIN, S. E., 1992. *Cosmopolis: the hidden agenda of modernity*. Chicago: University of Chicago Press.
- TOULMIN, S. E. & GOODFIELD, J., 1982. *The discovery of time*. Chicago: University of Chicago Press.

- TUCK, R., 1999. *The rights of war and peace: political thought and the international order from Grotius to Kant*. Oxford: Oxford University Press.
- WALLERSTEIN, I. M., 1976. *The modern world-system: capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. New York: Academic Press.
- WARRAQ, I., 2007. *Defending the West: a critique of Edward Said's Orientalism*. Amherst, N.Y.: Prometheus Books.
- WILLIAMS, R. A., 1990. *The American Indian in western legal thought: the discourses of conquest*. New York: Oxford University Press.
- VITORIA, F. D. 1991. *Political writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WOLFF, L. & CIPOLLONI, M. (red), 2007. *The anthropology of the Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press.